

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію
Круподері Дмитра Олександровича
«Гарантії правового захисту суддів в Україні»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – Право**

Актуальність теми дослідження. Розвиток національної правової доктрини передбачає наявність наукових концепцій діяльності судової влади, визначення механізмів, які б забезпечували реалізацію покладених на неї завдань. Питання правового статусу суддів складають важливу сферу сучасних наукових розробок, враховуючи судову реформу, яку проголошено у світлі новітніх політико-правових, суспільно-економічних й соціокультурних перетворень, що відбуваються в Україні. Вектор євроінтеграції, який знаходиться у фокусі уваги дослідників останні десятиріччя і особливо з набуттям Україною статусу країни-кандидата в члени Європейського Союзу, визначає необхідність кардинального покращання стану судової влади в Україні, удосконалення законодавства про судоустрій та статус суддів, у тому числі в частині, що стосується гарантій правового статусу суддів.

Реалізація гарантій правового захисту суддів в державі пов'язується із багатьма чинниками. Саме дієва система гарантій дозволяє уникнути суто декларативного підходу до судового захисту, здійснення судьями визначених законом повноважень. Ефективне правосуддя неможливе без запровадження до законодавства положень, які б створювали захисні бар'єри для небезпечних явищ, насамперед, посягань на незалежність суддів, корупційних ризиків, інших негативних факторів, які ускладнюють забезпечення права на справедливий суд. В основу законодавчого регулювання мають бути покладені напрацювання правової науки, теоретичні розробки, які відповідають вимогам сьогодення, а головне - меті та завданням правосуддя як одного з основних напрямків діяльності держави.

З огляду на вищевикладене, наукове дослідження гарантій правового захисту суддів в Україні є актуальним та своєчасним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У науковій роботі Д. О. Круподері досліджено гарантії правового статусу суддів в Україні.

Положення, сформульовані у дисертації, є науково обґрунтованими, що підтверджується аналізом норм міжнародного та національного законодавства, літературних джерел різного спрямування (юридичного, методологічного, філософського). Дисертант на сторінках роботи уважно ставиться до різних наукових поглядів, коректно веде полеміку з іншими вченими, висловлює власні точки зору з різних питань, що стосуються предмету дослідження, при цьому належно аргументує свою позицію.

Високий ступінь вірогідності та наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження також забезпечено завдяки використанню методів наукового пізнання, серед яких діалектичний метод, методи аналізу та синтезу, індукції і дедукції, абстрагування та моделювання, аналогії, наукової аргументації, та інші. Водночас зібраний теоретичний та емпіричний матеріал опрацьовано у дисертації з використанням не лише комплексу загальнонаукових наукових методів, але й спеціальних методів наукового пошуку.

Постановка завдань, визначення об'єкта, предмета та мети наукового пошуку є чіткими і зрозумілими, відповідають загальним вимогам. Мета та завдання дисертаційного дослідження, на думку офіційного опонента, дисертантом досягнуті.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає у тому, що дисертаційна робота Д.О. Круподері є першою в українській правовій доктрині комплексною теоретико-прикладною науковою працею, в якій запропоновано авторську концепцію гарантій правового захисту суддів та отримано низку важливих для теорії та

практики результатів, врахування яких у нормотворчій і правозастосовній діяльності може суттєво покращити механізм правового захисту суддів і в цілому вплинути на посилення незалежності судової влади.

До положень дисертації, які, на думку офіційного опонента, характеризуються елементом новизни, та допомагають вирішити ряд важливих теоретичних і практичних проблем, належать наступні результати дослідження:

вперше:

- сформульовано визначення гарантій правового захисту суддів як комплексного явища;

- обґрунтовано, що функціональним призначення гарантій правового захисту суддів є забезпечення належних умов для виконання судьями своїх повноважень, а змістом – правовий механізм захисту належних умов здійснення судьями своїх професійних функцій;

- запропоновано до змісту механізму реалізації гарантій правового захисту суддів включати об'єкт і суб'єкт захисту, а також форму та відповідний спосіб реалізації правового захисту;

- визначено зміст об'єкта правового захисту суддів;

- сформульовано зміст правової конструкції «професійний інтерес суддів» та запропоновано диференційований підхід до визначення її змісту;

- визначено систему суб'єктів, уповноважених на реалізацію функцій правового захисту суддів, з розмежуванням компетенції суб'єктів правового захисту щодо об'єкта та обсягу правових можливостей захисту суддів;

- виокремлено три форми правового захисту суддів – державну, корпоративну та індивідуальну, а також досліджено специфіку реалізації їх правозахисних повноважень у двох основних способах – правовстановлюючому та правореалізуючому;

удосконалено:

– визначення змісту теоретичної конструкції «професійні права судді» на підставі єдності трьох засад: права людини і громадянина, права публічної посадової особи та спеціальні права, пов'язані з набуттям статусу судді;

– підходи до розуміння та критеріїв обмеження таких загальних конституційних прав і свобод людини стосовно судді, як право на приватність і свободу вираження поглядів, право на вільний вибір трудової діяльності та свободу асоціацій і зборів тощо з урахуванням сучасної правозастосовної практики ЄСПЛ;

– змістовне визначення державних зобов'язань щодо забезпечення належних умов для здійснення правосуддя та гарантій умов належного правосуддя;

набули подальшого розвитку:

– позиції до проблеми відсутності термінологічної єдності в позначенні статусу судді;

– теоретичні підходи до визначення поняття «суддя» та виокремленню його ключових ознак;

– теоретичні розробки системи службових прав суддів з урахуванням множинності джерел їх закріплення;

– ідеї про державне забезпечення необхідних передумов для незалежного, безстороннього та професійного правосуддя;

– аргументація доцільності розвитку корпоративної форми правового захисту суддів.

Зазначені результати дослідження мають не лише наукове, а й практичне значення: можуть бути використані у сфері законотворення, у правозастосовній практиці та організації роботи органів, уповноважених на забезпечення реалізації гарантій правового захисту суддів. Окремі положення дисертації можуть бути використані при написанні відповідних розділів підручників і навчальних посібників; при викладанні навчальних дисциплін, а також у науково-дослідній роботі.

Основні положення та висновки, сформульовані в дисертаційному дослідженні, знайшли своє відображення у 9 наукових публікаціях, серед яких: 3 – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань із юридичних наук та 6 – у збірниках тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Оцінка змісту дисертації та анотації. Структура дисертації визначається метою, завданнями та логікою дослідження і композиційно складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 230 сторінок, з них основний текст викладено на 194 сторінках, список використаних джерел (296 найменувань) – на 31 сторінках, додатки – на 5 сторінках. Структура відповідає окресленій меті та завданням дослідження та дозволила здобувачу наукового ступеню найбільш повно охопити предмет дослідження, а опоненту – прослідкувати авторський творчий задум, краще зрозуміти логіку та послідовність (наступність) виконаного наукового дослідження. Дисертантом дотримано вимоги, що висуваються МОН України до цього виду наукових праць.

У *вступі* обґрунтовано вибір теми дисертаційного дослідження, розкривається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, характеризується наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, подається інформація про апробацію результатів дослідження та структуру дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження гарантій правового захисту суддів» складається з трьох підрозділів.

У п.1.1 *«Поняття та зміст теоретичної конструкції «гарантії правового захисту суддів»* Д.О. Круподера досліджує зміст ключових термінів, які складають теоретичну конструкцію «гарантії правового захисту суддів в Україні», зокрема, «гарантія», «правовий захист», «суддя».

Слід погодитись, що суттю гарантій є саме створення необхідних умов, захищеного середовища для належної реалізації суддями своїх функцій (с. 16). Виходячи з функціонального призначення гарантій - забезпечення належних умов для виконання суддями своїх повноважень, автор зазначає, що їх змістом має бути правовий механізм захисту належних умов здійснення суддями своїх професійних функцій, який включає «умови для належного здійснення правосуддя» (нормативна складова), «умови для ефективної реалізації суддями своїх повноважень» (процедурна складова), «механізм захисту належних умов здійснення правосуддя від їх порушення» (превентивна складова) та «механізм відновлення належних умов здійснення правосуддя» (відновлювальна складова) (с.18).

Термін «захист», на думку автора, передбачає низку цілеспрямованих заходів з охорони, поновлення певного становища та притягнення до відповідальності винної особи, а ознака «правовий» вказує, що ці заходи є, по-перше, нормативно визначеними, а отже мають конкретний, вичерпний, імперативний характер; по-друге, комплекс організаційно-правових заходів захисту стосується права, що є (1) визначеним законом і (2) підлягає захисту певним (встановленим законом) способом (с.19).

Відштовхуючись від позиції, що основними змістовними елементами правового захисту є об'єкт та суб'єкт захисту, а також спосіб (або інструмент) реалізації захисту, Д.О. Куподера доходить до обґрунтованого висновку, що об'єктом правового захисту є професійні права суддів (с.20), як суб'єкти правового захисту суддів розглядає 1) державні органи, зокрема органи в системі правосуддя, суддівського врядування, правоохоронні органи та прокуратура; 2) корпоративні органи, зокрема Рада суддів України; 3) індивідуальний захист (с.21). З точки зору офіційного опонента, виокремлення третьої категорії суб'єктів хоча й є правильним за змістом, але невдалим за формулюванням, адже індивідуальний захист не може розумітись саме як суб'єкт, тут правильніше було б зазначити суддів або, ще

краще, індивідуальних суб'єктів.

На с.22 - 27 дисертаційного дослідження автор зосереджує свою увагу на висвітленні третього елементу теоретичної конструкції «гарантії правового захисту суддів в Україні» - понятті «суддя». За результатами аналізу законодавства та наукових поглядів, дисертантом висловлено узагальнений погляд, що «по-перше, діяльність судді є професійною діяльністю; по-друге, передбачається особливий правовий зв'язок судді з державою – (а) здійснює функцію держави, (б) індивідуально чи колективно, але рішення суддів виносяться іменем держави, а отже саме держава відповідає за помилку чи шкоду, спричинену суддями в процесі виконання професійних функцій; по-третє, фундаментальна якість судді – незалежність та безсторонність (якість третьої сторони у спорі); по-четверте, очікуваний результат від діяльності судді – відновлення справедливості щодо праводносин, правовий порядок (законний баланс) яких було порушено» (с. 26). Але ж чіткого визначення терміну «суддя» автор на зазначених сторінках роботи не надає.

Варто уваги прагнення автора висвітлити унікальні характеристики статусу судді на с. 28-30 дисертації. За результатами наукового аналізу Д.О. Круподеря формулює висновки, згідно з якими вбачає доречним визначення статусу судді як публічного службовця (с.31); вказує, що набуваючи статус судді людина не позбавляється гарантій правового захисту людини та громадянина (с.31); поділяє гарантії правового захисту суддів на ті, що регламентують процедуру набуття повноважень та звільнення (організаційно-правові, політичні), та ті, що захищають – забезпечують належні умови для ефективного здійснення суддями своїх повноважень (с.31-32); наголошує, що суб'єкти, об'єкти та процедури правового захисту суддів мають свою специфіку, яка обумовлюється «потрійною» природою його статусу – людини і громадянина, публічного службовця та специфічним (професійним) статусом (ст.32). У підсумку дисертант надає визначення

поняттю гарантій правового захисту суддів в Україні як комплексу заходів, спрямованих на створення необхідних умов для здійснення суддями своїх функцій, утвердження, реалізація та охорона їх особливого правового становища, пов'язаного з виконанням професійних функцій, а також захист від втручання в їх діяльність та відновлення первинних умов їх функціонування у разі порушення (с.32).

У п.1.2 «*Стан наукових досліджень гарантій правового захисту суддів*» дисертант здійснює аналіз існуючих наукових напрацювань з дотичних питань гарантій правового захисту суддів (с.32-46).

Автор слушно зазначає міждисциплінарний характер інституту статусу судді змістовним елементом якого виступають гарантії (с.46). Можна погодитись й з тим, що гарантії правового захисту суддів жодного разу не ставали об'єктом наукового дослідження, що підтверджує актуальність обраної автором теми дослідження (с.46).

Увага дисертанта до стану наукових досліджень гарантій правового захисту суддів дозволила йому сфокусуватись на питаннях, які становлять предмет дослідження, і є або фрагментарно розробленими, або взагалі раніше не аналізувалися.

П. 1.3 роботи «*Методологія дослідження гарантій правового захисту*» присвячений методології, що на думку опонента, є виправданим. Сукупність принципів, засобів, методів і форм організації та здійснення наукового пізнання обраної проблеми дозволяють зрозуміти суть наукового дослідження та отримати релевантні результати, які можуть бути сприйняті наукою як науково-обґрунтовані.

Автор справедливо звертається до принципу єдності теорії і практики, зазначаючи про їх взаємообумовленість, до принципу системності, враховуючи необхідність дослідження сукупності положень, що визначають унікальний статус професійного судді і унікальний механізм його правового захисту, до принципу розвитку, який у контексті дослідження стосується

розвитку доктрини правового статусу суддів загалом і концепції правового захисту суддів зокрема (с. 47-49). Не менш важливими є принципи об'єктивності, декомпозиції, абстрагування, які застосовував дослідник у науковій роботі (с.49-51).

Автором показано значення методів аналізу та синтезу, індукції та дедуції, абстрагування та моделювання, методу аналогії, без яких жодне дослідження не може претендувати на науковий характер отриманих результатів (с.51-53).

Пошук необхідної інформації щодо предмета дослідження з різних джерел здійснено у роботі за допомогою інформаційного методу (с. 52-53). А в основу опрацювання результатів опитування дисертантом 280 суддів щодо їх оцінки ефективності вітчизняного механізму забезпечення належних умов їх роботи та дієвості гарантій захисту прав та інтересів професійних суддів, а також узагальнення судової практики щодо захисту професійної честі та гідності суддів у справах про оскарження висновків Громадської ради доброчесності та відповідних рішень Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про їх недоброчесність, було покладено емпіричний метод (с.53).

Одним з основних методів дослідження автор визначив також метод наукової аргументації, який використано ним при формулюванні власної думки після дослідження різних позицій науковців на те чи інше питання та формулювання основних висновків, отриманих результатів дослідження (с.54).

Слід погодитись з автором у тому, що лише завдяки єдності, системності та взаємодії елементів використаної методології дослідження, отримані результати з більшою вірогідністю є релевантними, об'єктивними й достовірними (с.54)

Розділ 2 «Об'єкти правового статусу суддів» містить два підрозділи та висвітлює наукові позиції автора щодо обсягу професійних прав і професійних інтересів суддів.

П. 2.1 «Професійні права суддів як об'єкти правового захисту» дисертант розпочинає з огляду наукових позицій щодо термінів «службові права» та «професійні права» (с.57-59) та за результатами такого огляду доходить до висновку, що категорія «професійні права» є ширшою за категорію «службові права» та окрім «прав, пов'язаних із здійсненням правосуддя», включає й загальні громадянські права та свободи людини та права публічної посадової особи, які, однак, коригуються особливістю статусу судді в бік виключення ризику шкоди незалежному та професійному здійсненню правосуддя (с.59).

Науковий аналіз професійних прав суддів як об'єктів правового захисту здійснюється автором, виходячи з обгрунтованої позиції, що сукупність професійних прав суддів складають права людини і громадянина (обмежені умовами належного правосуддя); права публічної посадової особи (передбачені, зокрема Законом «Про запобігання корупції», КАС України) та спеціальні права, пов'язані з набуттям статусу судді (передбачені Конституцією України, процесуальним та іншими законами, зокрема, ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», законами України «Про Вищий антикорупційний суд України», «Про Вищу раду правосуддя», «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» та ін.) (с.59-60).

Водночас дисертант зазначає, що статус судді є певною «надбудовою» над правовим статусом громадянина і людини (с.60). Щодо такої точки зору офіційний опонент має зауваження.

У ході комплексного аналізу конституційних прав і обов'язків судді у системі професійних прав судді автор констатує обмеження його політичних, трудових, економічних і громадянських прав, розглядаючи у цьому контексті й особливості реалізації судьями права на свободу вибору діяльності (с. 61-64), права на свободу у вираженні поглядів (с.64-78), права на приватність (с. 78-90), права на свободу участі в асоціаціях (с.90-94), прав судді як публічної

посадової особи та спеціальних службових прав суддів (с.94-97). Змістовність та глибина проведеного наукового пошуку у цій частині роботи ґрунтуються на напрацюваннях правової доктрини, зверненні дисертанта до чинного законодавства України, судової практики, рішень Конституційного Суду України, практики Європейського суду з прав людини, рекомендаційних актів європейського права, законодавства країн ЄС.

У п. 2.2 роботи *«Професійний інтерес суддів як об'єкт правового захисту»* Д.О. Круподеря зосереджує увагу на належних умовах для здійснення правосуддя, виключенні будь-яких ризиків, які здатні вплинути на незалежність, безсторонність чи професіоналізм судді. Авторське визначення професійного інтересу судді у дисертації формулюється як належні умови здійснення правосуддя, які полягають у державному забезпеченні формування внутрішньої (судової) культури винесення справедливого судового рішення (с.99).

Професійні інтереси суддів розглядаються автором шляхом їх диференціації на ті, що стосуються забезпечення належних умов здійснення професійної діяльності (якісне нормативне, достатнє матеріальне забезпечення та безпекове середовище) та ті, що забезпечують свободу судді при здійсненні професійної діяльності (гарантії незалежності, безсторонності та професіоналізму суддівської діяльності) (с.99).

Щодо забезпечення належних умов здійснення професійної діяльності судді, то дисертант розкриває значення якості нормативного забезпечення діяльності судді як складову інформаційних умов здійснення правосуддя (с.99-100) та показує, як саме ЄСПЛ сформував ознаки «якісного закону» (с.100-103).

Окрім того, окреслює достатнє матеріальне забезпечення роботи судді як одне з найбільш проблемних питань, що відносяться до зобов'язань держави стосовно умов здійснення правосуддя, при цьому не зводячи професійний інтерес судді щодо належного матеріального забезпечення його

діяльності виключно до питання рівня грошової винагороди судді (с.103-110).

Варто уваги визначення автором поняття нормативу фінансового забезпечення судів - гарантованого державою в межах наявних бюджетних коштів рівня фінансового забезпечення судів, спрямованого на гарантування функціонування судів, підтримання їх в належному стані з метою виконання поставлених перед судами завдань (с. 107).

Слід погодись й у тому, що зобов'язання держави щодо належного забезпечення функціонування судів вимагає використання ефективних та безспірних методик обрахування реальних потреб суддів щодо належного забезпечення їх діяльності (с.108).

Досліджуючи ж забезпечення безпеки судді при здійсненні правосуддя, яке, на думку автора, є ще одним професійним інтересом судді з забезпечення належних умов здійснення професійної діяльності, автор пропонує визначення поняття безпеки судді як виключення будь-яких потенційних ризиків та загроз життю, здоров'ю, майну судді та членів його сім'ї, що пов'язані з його професійною діяльністю (с.110). У цьому контексті аналізуються питання підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорони приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, особливості забезпечення безпечних умов здійснення правосуддя в умовах повномасштабних військових дій на території України, значення дистанційного правосуддя і т.і. (с.110-114).

Щодо другої групи професійного інтересу суддів – професійної свободи, то її реалізація забезпечується, на погляд дисертанта, гарантіями незалежності, безсторонності та професіоналізму суддів (с.114). Незалежності судді, яка є умовою забезпечення його професійної свободи і справедливо окреслюється дисертантом як фундаментальна цінність судової

влади, автором приділено належну увагу (с.110-122).

На думку дисертанта, свобода суддів самостійно приймати рішення в питаннях, віднесених до їх виключної компетенції, забезпечується заборонаю втручання в діяльність судді та гарантією не притягнення судді до відповідальності за результати його професійної діяльності, якщо не буде доведено вчинення ним правопорушення під час здійснення професійних функцій (с.116). При цьому автор слушно зазначає, що природа свободи суддів при здійсненні своєї судової влади не є абсолютною, оскільки обов'язок судді полягає в тому, щоб підтримувати закон і справедливість, яка формалізована в Конституції України й у відповідній правовій системі країни з тим, щоб рішення відображали розуміння справедливості, яке є загальною цінністю відповідного суспільства, а не суб'єктивні уявлення про справедливість чи власний угляд самого судді (с.117).

Д.О. Крупнодеря аналізує проблему неефективності гарантій забезпечення незалежності судді, які встановлені на законодавчому рівні (с.118-119), правильно вказуючи, що ступінь забезпечення свободи судді приймати рішення незалежно залежить від рівня поваги до судової влади загалом і сталості демократичних інституцій та процедур (с.122).

У питанні безсторонності як умови забезпечення професійної свободи судді дисертант підтримує точку зору, відповідно до якої судова незалежність дійсно працює на забезпечення свободи судді приймати рішення безсторонньо, створюючи певний простір між суддями як індивідуально, так і колективно й іншими особами, які вважаються здатними неправомірно впливати на процес прийняття судових рішень. При цьому дисертант зазначає, що з таким підходом можна погодитися лише в частині інституційної незалежності судді від сторін, а у функціональному змісті суддя залежить від сторін, від їх поведінки, обсягу наданих доказів, займаної позиції і т.п. (с.123). В цілому ж дисертант, аналізуючи наукові погляди, положення законодавства, практику ЄСПЛ, на сторінках роботи доводить,

що безсторонність має свій власний унікальний зміст, зокрема у співвідношенні з категоріями «незалежність» і «неупередженість» (с.123-131).

Професійність судді, яку Д.О.Крупнодеря виокремлює як ще одну умову забезпечення свободи його діяльності (с.131), розглядається у роботі як поняття ширше за поняття «компетентність», виходячи з того, що окрім знань, вмінь, та навичок в галузі правничої діяльності, включає й особливу специфічну складову особистих світоглядних засад, що у сукупності дозволяє не просто вирішувати правовий спір відповідно до законодавчих приписів, а приймати справедливе рішення (с.132). Автор також досліджує поняття «добросесність», показуючи роль добросесності судді в оцінці його професійності (с.132-136).

Таким чином, автор у даному підрозділі роботи зміг належним чином обґрунтувати, що набуття специфічного статусу суб'єкта публічної влади – судді супроводжується набуттям специфічних гарантій, прав, дискреційних повноважень, прав та обов'язків, заборон та обмежень в обсязі, необхідному для успішного виконання професійних функцій з відправлення правосуддя (с.137).

Розділ 3 «Механізм реалізації гарантій правового статусу суддів» налічує три підрозділи, присвячені у контексті теми дослідження сукупності форм і способів правового захисту, які реалізуються уповноваженими суб'єктами.

У п. 3.1 *«Система суб'єктів правового захисту суддів»* Д.О. Крупнодеря визначає суб'єктів правового захисту суддів та розглядає їх компетенцію. Систему суб'єктів, уповноважених на реалізацію функцій правового захисту суддів, на думку дисертанта, складають: громадські об'єднання суддів; асоціації та інші організації, що мають на меті захист професійних інтересів суддів; органи суддівського самоврядування; Вища рада правосуддя; суди, державні правоохоронні органи (с.141-142).

Проведений автором аналіз правових засад регламентації права суддів

реалізувати активні дії щодо захисту своїх професійних прав інтересів через утворення чи участь в громадському об'єднанні показує наявність прогалин, що фактично виключає громадські об'єднання суддів як суб'єкта захисту їх професійних прав та інтересів (с.142-145).

Роль асоціацій та інші організації, що мають на меті захист професійних інтересів суддів як суб'єктів захисту професійних інтересів суддів автор розкриває крізь призму ч. 4 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зосереджуючи свою увагу на національних асоціаціях суддів, міжнародних асоціаціях суддів та інших організаціях, членство в яких сприяє реалізації права судді на захист своїх професійних прав та інтересів (с.145-148). Дисертант зазначає, що наразі потенціал асоціацій суддів як суб'єкта правозахисту професійних прав та інтересів суддів в Україні в достатній мірі не реалізований, а певні напрямки підвищення ефективності даного інституту в механізмі правового захисту визначаються в Рекомендаціях КРСС (с.148).

Діяльність органів суддівського самоврядування як суб'єктів захисту професійних інтересів суддів дисертант розглядає як доволі різнопланову та багатоаспектну: захист професійного інтересу в частині забезпечення належних умов праці, забезпечення професійного інтересу у безсторонності судді, організаційне забезпечення діяльності органів суддівського врядування, прийняття рішень щодо правового захисту суддів, соціального захисту суддів та їх сімей, забезпечення захисту незалежності суддів (с.149-150). Особливо автор відзначає роль органів суддівського самоврядування у визначенні етичних стандартів діяльності судді (с.150-151).

Звертачись до аналізу діяльності державних органів як суб'єктів захисту професійних інтересів суддів, автор надає своє розуміння поняття «особливий державний захист судді» – сукупність цілеспрямованих, визначених законом заходів, які запроваджуються з метою виявлення, попередження та припинення протиправних дій відносно суддів (їх майна та

їх членів сім'ї) та компенсації понесених втрат, завданих у зв'язку з професійною діяльністю (с.152). Дисертант вказує, що діяльність державних органів правозахисного характеру має обмежений об'єкт захисту – безпека (умов здійснення правосуддя та особиста) та гарантії незалежності судочинства (також обмежені фактами втручання або впливу на суддю) (с.153). Виходячи з положень чинного законодавства, до системи суб'єктів, на яких покладається забезпечення безпеки суддів, автор відносить Національну поліцію України, Службу судової охорони, Національну гвардію України, органи досудового розслідування, прокуратуру та Вищу раду правосуддя (с.153).

Викремлюючи Вищу раду правосуддя як суб'єкта захисту професійних інтересів суддів, дисертант розкриває повноваження Вищої ради правосуддя з вжиття заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів, захист суддів від неправомірного втручання чи спробу впливу на суддю органів досудового розслідування, зазначає її контролюючі та комунікативні повноваження (с.154). Слід погодитись з автором, що хоча законодавець прямо не визначає місію ВРП як органу захисту професійних прав та інтересів суддів, проте фактично цей орган має значно більше за інших суб'єктів правозахисту повноважень (с.156).

Дисертант визначає суди як суб'єкти захисту професійних прав та інтересів суддів, спираючись на право судді звернутися як до національних судів, так і до наднаціональних судових інституцій (наприклад, до Європейського суду з прав людини) (с. 156). Але при цьому автор справедливо вказує, що у сфері доступності для суддів судовий захист своїх професійних прав та інтересів, є чимало проблем: зокрема, йдеться про обмеження для суддів можливостей судового захисту щодо оскарження рішень дисциплінарного органу – Дисциплінарної палати, або Етичної ради, або Громадської ради доброчесності та ін. Проблема також, на думку автора, ускладнюється її недосконалістю правового регулювання самого інституту

«професійних прав та інтересів судді» (с.156-157).

Варто підтримати автора в окресленні зазначені проблеми, адже ЄСПЛ тривалий час не визнавав за суддями права звернутися до суду за захистом свого права, відстоюючи концепцію «не універсальності права на судовий захист», оскільки ч. 1 ст. 6 СКПЛ чітко встановлює предмет судового розгляду – спори про «цивільні права та обов'язки» (с.157). На с.157-160 роботи автор вивчає еволюцію тлумачення поняття «цивільні права» у бік розширення та доходить до висновку, що «презумпція прийнятності» спору правового характеру за участю заявника-носія державної влади виключає ризик дискримінації в праві на судовий захист за професійною ознакою, хоча залишає питання доведеності саме правового характеру спору (с.160).

Аналізуючи національну судову практику, дисертант виокремлює групи справ за участю судді позивача: а) справи щодо матеріальних виплат та соціального забезпечення; б) справи щодо поновлення повноважень; в) справи щодо оскарження рішень органів суддівського врядування (ВРП, ВККС України); г) щодо захисту професійної честі та гідності (с.160).

Підсумовуючи, автор слушно звертає увагу на серйозну проблему із визначенням системи суб'єктів правового захисту професійних прав та інтересів суддів. Першопричиною проблеми автор називає несформованість теоретичної конструкції «професійні права та інтереси суддів», її неналежне законодавче закріплення. Найбільш ефективним з точки зору правових наслідків його рішень, їх юридичної сили, обсягу захисту прав суддів автор вважає судові органи, а потенціал інших суб'єктів правового захисту суддів на думку дисертанта, на даний момент є недостатньо реалізованим, в першу чергу через слабку правову базу врегулювання їх діяльності, а також через недостатню активність суддів, несформованість суддівської корпорації (с.161-162).

Офіційний опонент погоджується з позицією автора про неприпустимість ситуації, коли суддя у більшості випадків залишається сам

на сам з необхідністю захисту своїх професійних прав та інтересів, адже його професійні права та інтереси не є його індивідуальним привілеєм чи особистими правовими можливостями, а інститутами, які забезпечують функціонування судової влади (с.161-162).

У п. 3.2 «Проблеми реалізації окремих форм і способів правового захисту суддів» під формою правового захисту суддів дисертантом розумється комплекс передбачених законом заходів забезпечення та способів реалізації певних юридичних процедур уповноваженими суб'єктами, спрямованих на охорону, припинення порушення та відновлення професійних прав та інтересів суддів (с.162). У свою чергу, термін «спосіб правового захисту» розглядається як визначена законом дія, яку має вчинити уповноважений суб'єкт правового захисту суддів у порядку передбаченої законом процедури (с.163).

Дисертантом визначено систему форм і способів правового захисту суддів, до якої включено три форми правового захисту (державну, корпоративну та самостійну (на інших сторінках роботи переважно використано термін «індивідуальна» - Н.Б.) та два види способів правового захисту (правовстановлюючі та правореалізуючі) (с.163).

Державна форма правового захисту, на думку дисертанта, реалізується в правовстановлюючий (або інституційний) та правореалізуючий (або функціональний) способи. Перший полягає в нормативному закріпленні інституційних гарантій правового захисту та здійснюється Верховною Радою України, Президентом України, Вищою радою правосуддя. Другий полягає у діяльності уповноважених органів щодо забезпечення гарантій правового захисту суддів. Такими уповноваженими органами у роботі визначено органи виконавчої влади щодо фінансового забезпечення функціонування судової влади (Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України; Пенсійний фонд України); правоохоронні органи (прокуратура, органи досудового розслідування, органи правопорядку) щодо виявлення, розслідування та

попередження злочинів проти правосуддя та забезпечення (охорони) безпеки суддів (її майна та членів їх сім'ї) та умов здійснення правосуддя; судові органи, що розглядають спори щодо захисту законних (професійних) прав та інтересів суддів (с.165-166).

Корпоративна форма правового захисту розглядається автором як така, що здійснюється Вищою радою правосуддя, органами суддівського самоврядування, Вищою кваліфікаційно комісією суддів, Державною судовою адміністрацією, Національно школою суддів, Службою судової охорони, асоціаціями суддів, і, як і державна, реалізується двома способами: правовстановлюючим (інституційним) шляхом прийняття локальних правових актів (нормативів, положень, методик, Кодексу суддівської етики та ін.) та правореалізуючим (функціональним) шляхом внесення подання, оприлюднення заяв та звернень, надання висновку на законопроект, винесення постанов, надання згоди, ухвалення рішення, проведення тренінгів (зокрема, з метою підвищення професійності суддів), забезпечення охорони правопорядку в суді та ін. (с.164-165).

Індивідуальна форма реалізації гарантій правового захисту професійних прав та інтересів судді, на думку автора, здійснюється суддею виключно правореалізуючим способом шляхом: а) звернення до суду з позовом; б) звернення з заявою про протиправні дії щодо нього зв'язку з виконанням професійних функцій (до правоохоронного органу); в) звернення з повідомленням про втручання в його діяльність (до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора); г) винесення окремої ухвали щодо професійних учасників судового провадження (до дисциплінарного органу чи органу досудового розслідування, якщо суд дійде висновку про наявність в діях (бездіяльності) професійного учасника судового провадження ознак дисциплінарного проступку чи кримінального правопорушення в сфері правосуддя); д) звернення із заявою до дисциплінарного органу прокуратури чи адвокатури (с.165-166).

Найбільш проблемною дисертант вважає саме індивідуальну форму правового захисту суддів, оскільки залишаючись сама на сам з необхідністю захисту своїх професійних прав та інтересів, суддя змушений захищати не лише свій індивідуальний інтерес, а й інтерес всієї судової влади, адже репутація одного судді відбивається на авторитеті всього інституту, причому корпоративні інститути не лише не допомагають суддям в їх правовому захисті, а й іноді самі виступають суб'єктами порушення професійних прав та інтересів суддів (с.166).

Розглядаючи окремі процедури самозахисту суддів своїх професійних прав та інтересів, Д.О. Крупнодеря зазначає проблематику питань реалізації права судді захистити свою честь, гідність та ділову репутацію в судовому порядку (с.166-167), визначення юрисдикції для спорів за позовами про скасування висновків допоміжних органів у системі правосуддя (Громадської ради доброчесності та Етичної ради) про недоброчесність судді (с.168-171), меж допустимості збору, перевірки та аналізу інформації про суддю (кандидата на посаду судді) та меж надання інформації або висновку про невідповідність судді критеріям доброчесності та професійної етики (с. 171-176), неоднозначності судової практики у справах про оскарження рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності (с. 177-181), реагування суддею на порушення професійних прав та інтересів професійними учасниками процесу – прокурором та адвокатом (с.181-184).

Офіційний опонент високо оцінює аналітичні здібності дисертанта та обґрунтованість висновків, які ним сформульовано, виходячи зі ступеню складності та глибини проблем, які висвітлювались у даній частині роботи. Слід також підтримати дисертанта у його висновку про необхідність удосконалення ефективності механізму захисту суддів від противоправних посягань на їх професійні права і свободи.

У п 3.3 *«Напрямки оптимізації механізму правового захисту суддів»* автор здійснює узагальнення основних проблем ефективної реалізації

гарантій правового захисту суддів. Зокрема, дисертант вказує на відсутність чіткого у науці та законодавчому вимірі визначення системи професійних прав та інтересів суддів, відсутність сформованої культури інституційного наступництва механізмів забезпечення єдності їх практики; вказує на відсутність чіткої правової визначеності обсягу та предметної компетенції уповноважених суб'єктів правового захисту, що призводить до конкурування окремих інститутів щодо окремих питань та залишення інших сфер без відповідного правового механізму захисту; звертає увагу на декларативний характер низки гарантій правового захисту суддів, недосконалий механізм реалізації закріплених у законодавстві гарантій; зазначає про низький рівень суспільної довіри до судової влади через несформованість корпоративної культури суддів, несформованість загальної правової культури в суспільстві, несформованість політичної культури взаємодії між гілками влади на засадах паритетності та поваги до компетенції (с.184-187).

Автор підсумовує, якщо держава не може забезпечити ефективний механізм правового захисту суддів, суддівська спільнота має проявити свою корпоративну активність і взяти на себе ініціативу з побудови ефективного механізму правозахисту та відповідальність за стан професійної культури в суддівській спільноті, при цьому активну роль у процесі становлення та розвитку такого інституту могли виконати судді у відставці за умов наявності в них високого рівня професійної правосвідомості (с.189). На думку офіційного опонента, незважаючи на безумовне значення корпоративної активності суддів, саме держава покликана забезпечити правовий захист суддів і підмінити ролі у цьому питанні не варто, виходячи з загальної теорії держави та правової доктрини.

У *висновках* до дисертації, які відображують висновки до кожного розділу роботи, сформульовано найбільш суттєві, на думку автора, результати та положення дослідження.

Ретельне вивчення дисертації та анотації до неї надає офіційному опоненту підстави для висновку про відповідність змісту анотації основним положенням рукопису дисертації «Гарантії правового захисту суддів в Україні». Дисертацію та анотацію до неї оформлено відповідно до встановлених МОН України вимог, викладено літературною мовою, науковим стилем, їх тексти практично позбавлені граматичних та орфографічних помилок.

У наукових положеннях, висновках і рекомендаціях, сформульованих у дисертації, відсутнє порушення академічної доброчесності.

Зауваження щодо змісту дисертації. Надаючи загальну позитивну оцінку роботі Д.О. Круподері, слід вказати, що дисертаційне дослідження містить окремі суперечливі та дискусійні положення, на які офіційний опонент вже звернула увагу та які можуть обґрунтовуватися розбіжністю наукових поглядів. Однак низка зауважень потребує пояснень та додаткової аргументації дисертанта під час публічного захисту:

1. Дисертантом висловлено точку зору, що статус судді є певною «надбудовою» над правовим статусом громадянина і людини (с.60), а механізм правового захисту не може бути вужчим за механізм захисту прав та інтересів людини, а навпаки, передбачати більше правозахисних варіацій як додаткових правових можливостей, що надаються людині у зв'язку з виконанням нею специфічної державної функції (с. 9).

На думку офіційного опонента, такий підхід є дискусійним та торкається й принципових положень інших наук - філософії, соціології, етики і навіть біології. У відповідь на запитання, чи поглинається зміст будь-якого статусу загальними можливостями у межах прав і свобод людини або виходить за ці межі, слід відштовхуватись від розуміння того, чи може бути будь-яка професійна діяльність людини змістовно більшою або іншою за змістом, ніж біологічна та соціальна характеристика людини як такої? Для визнання

«надбудов» над правовим статусом людини й громадянина потрібно визнати особу, яка є носієм такого статусу, «надлюдиною».

На погляд офіційного опонента, існує єдина сфера прав і свобод людини й громадянина, яка включає до свого змісту й правові можливості різних професійних груп (суддів, журналістів, адвокатів, і т.і.). Правовий статус, залежно від роду діяльності, формується шляхом виокремлення з усього масиву прав і свобод людини й громадянина певних можливостей, дозволів або обмежень: така вибірковість й обумовлює унікальність статусу особи. Саме тому не виникає ширших механізмів правового захисту судді, які б виходили за межі загальних можливих механізмів у сфері захисту прав та інтересів людини: одні механізми стосуються осіб з певним правовим статусом, а інші - ні. При цьому створення «надбудов» над правовим статусом людини, які б виходили за межі сфери прав і свобод людини, не відбувається.

2. Заслуговує на наукову дискусію й питання щодо визначення змісту об'єкта правового захисту суддів, до якого, на думку дисертанта, відносяться професійні права та інтереси суддів.

Зокрема, вбачається, що професійні обов'язки судді, визначені ч.7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», так саме є об'єктом правового захисту, як його професійні права та інтереси. Виконання суддями професійних обов'язків було б ускладненим або взагалі неможливим без комплексу заходів, спрямованих на створення необхідних умов для здійснення суддями своїх функцій, утвердження, реалізацію та охорону їх особливого правового становища, пов'язаного з виконанням професійних функцій, а також захист від втручання в їх діяльність та відновлення первинних умов їх функціонування у разі порушення. Наприклад, обов'язок систематично розвивати професійні навички (уміння), підтримувати свою кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень у суді, де суддя обіймає посаду, забезпечується, серед іншого, діяльністю Національної школи суддів України, яка проводить підготовку суддів для

підтримання кваліфікації відповідно до необхідності вдосконалення їхніх знань, вмій і навичок залежно від досвіду роботи суддів, рівня і спеціалізації суду, де вони працюють, а також з урахуванням їхніх індивідуальних потреб; дисциплінарною відповідальністю судді за непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів України відповідно до направлення, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів; і т.і.

При цьому дисертантом обґрунтовано, що функціональним призначенням гарантій правового захисту суддів є забезпечення належних умов для виконання судьями своїх повноважень, а змістом – правовий механізм захисту належних умов здійснення судьями своїх професійних функцій (с. 9). Складовою поняття «повноваження» є й обов'язки судді, а здійснення судьями професійних функцій вимагає не лише реалізації прав, але й виконання обов'язків, що, на думку офіційного опонента, варто уваги.

3. До системи суб'єктів, уповноважених на реалізацію функцій правового захисту суддів, дисертантом віднесено громадські об'єднання суддів; асоціації та інші організації, що мають на меті захист професійних інтересів суддів; органи суддівського самоврядування; Вищу раду правосуддя; суди, державні правоохоронні органи (с.141-142). У цьому контексті потребує уточнення позиція дисертанта про відсутність індивідуальних суб'єктів (суддів) у системі суб'єктів, уповноважених законом на реалізацію функцій правового захисту суддів. Адже одночасно дисертант виокремлює індивідуальну форму правового захисту суддів, зазначаючи, що вона є найбільш складною, адже по суті, захищаючи свої професійні права та інтереси, суддя самостійно захищає загальний інтерес судової влади, оскільки репутаційні ризики окремого судді впливають на авторитет всієї інституції (с.165-166).

4. Доволі цікавим є тлумачення дисертантом ризиків зближення суддів, адвокатів та прокурорів (с.188). При цьому автор звертається до Рекомендації № R (2000) 10 Комітету Міністрів державам-членам Ради

Європи щодо кодексів поведінки державних службовців, прийнятої Комітетом міністрів на 106 сесії 11 травня 2000 р., у п. 20 якої рекомендовано, щоби державний службовець не дозволяв собі опинитись або бути під загрозою перебування у ситуації, коли він чи вона зобов'язаний повернути послугу якійсь особі чи органу, а також поводити себе під час виконання службових обов'язків чи в приватному житті таким чином, щоби піддаватись негативному впливу оточуючих. На підставі зазначеного рекомендаційного положення, автор пропонує, щоби Рада суддів України (або асоціація суддів) могли б замість адвокатів виконувати функцію представництва інтересів суддів у дисциплінарному провадженні або в судовому (с.188).

Відповідно до ст. 131² Конституції України, для надання професійної правничої допомоги діє адвокатура, виключно адвокати здійснюють представництво осіб у судах. У твердженнях дисертанта про можливість психологічної залежності суддів від адвоката-представника в подальшій професійній діяльності, необхідність надати адвокату інформацію, яка в майбутньому може бути використана для позапроцесуального тиску на суддю та ін., з одного боку, судді постають у вигляді психологічно нестабільних осіб, а з другого боку, що особливо заслуговує на увагу, фактично нівелюються як функціональне призначення адвокатури, яке встановлено Конституцією України, так і основоположні принципи здійснення адвокатської діяльності: конфіденційності, уникнення конфлікту інтересів, поваги до адвокатської професії, чесності та добропорядної репутації адвоката, дотримання законності та інші.

Наведені вище та відзначені під час аналізу змісту дисертації положення не вичерпують всього, що може стати предметом дискусії при оцінці та захисті дисертаційної роботи. Проте вони не зменшують і наукової та практичної цінності отриманих результатів дослідження.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертація «Гарантії правового захисту суддів в Україні», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, за змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Автор дисертації – Круподеря Дмитро Олександрович – набув теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної діяльності, оволодів методологією наукової діяльності, а також здійснив власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення (п.22, абз. 2 п. 27 вищезазначеного порядку).

За успішними результатами публічного захисту Круподеря Дмитро Олександрович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
заслужений юрист України

Нана БАКАЯНОВА

